

РОЗДІЛ ІІ. НАУКОВІ РОЗВІДКИ З АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Євген Куценко

РЕГІОНАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ: АСПЕКТ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглянуто особливості регіональної диференціації електорального простору України та її етапи. Проаналізовано вплив виборчих технологій на конфігурацію електорального простору та взаємозв'язок між цими явищами.

Ключові слова: виборчі технології, виборчі аксіотехнології, електоральний простір.

Kutsenko Y. Regional differentiation of Ukrainian electoral space: aspect of electoral technologies. *The article considers features of Ukrainian electoral space differentiation and phases of it. It analyzes the influence of electoral technologies at electoral space configuration and interrelation between these phenomena.*

Key words: electoral technologies, electoral aksiotechologies, electoral space.

Останнім часом у вітчизняному політичному дискурсі дедалі помітніше місце займають проблеми регіоналізації електоральних розмежувань, які все частіше стають об'єктом політичного спекулювання та різного роду маніпуляцій. Водночас у сучасній політичній науці (як західній, так і вітчизняній) практично відсутні праці, які б комплексно розкривали суть проблеми. У зв'язку із цим назріла необхідність наукового аналізу та пошуку шляхів її вирішення. Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці таких учених, як Ф. Рудич, М. Михальченко, Л. Нагорна, Л. Угрин, О. Вишняк, А. Стегній, О. Кривицька, Ю. Каплан, С. Янішевський та ін.

Мета нашої статті – з’ясувати сутність проблеми регіональної диференціації електорального простору в Україні та ступінь впливу на неї виборчих технологій. Мета роботи передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

– визначити особливості територіальної диференціації вітчизняного електорального простору;

– з’ясувати причини виникнення електоральних регіонів та їх кількість в Україні;

– дослідити етапи диференціації електорального простору України та встановити взаємозв’язок між ними та специфічними практиками виборчих технологій.

На думку вітчизняної дослідниці Л. Угрин, до власне українських, відмінних від західних особливостей територіальної диференціації вітчизняного електорального простору, слід віднести наступні:

– регіональні відмінності в Україні значно глибші, ніж у країнах Європи і набувають рис цивілізаційного характеру;

– регіональні ідентичності сформувалися раніше, ніж виникла держава;

– переважання (особливо на Сході та Півдні) регіональної та місцевої ідентичностей над загальнонаціональною і державною;

– дихотомічність регіональних ідентичностей Заходу та Сходу, особливо на ідеологічному та політичному рівнях, елементи чужості у взаємосприйнятті;

– взаємозумовленість регіональних та політичних ідентичностей;

– спроби конструювання етнічних відмінностей (української та російської) як основи західноукраїнської та східноукраїнської ідентичності;

– вплив зовнішніх чинників на відтворення та конструювання регіональних ідентичностей в Україні [1, с. 12].

Як бачимо, ключовим для диференціації електорального простору є поняття «регіональна ідентичність». Не заглиблюючись у сутність різноманітних варіацій його трактувань, пропонуємо погодитись із тим, що це «усвідомлення культурної, історичної, етнічної тощо окремішності населення певного регіону» [2, с. 44]. Основними параметрами регіональної ідентичності, в рамках яких розгортається незбіг і полярність інтересів та цінностей, є:

- ступінь лояльності до державної влади;
- зовнішньополітичні орієнтації;
- мовні пріоритети;
- конфесійні уподобання;
- домінанти історичної пам'яті;
- питома вага «лівих» чи «правих» політичних настроїв.

На нашу думку, формування регіональної ідентичності як реальної чи уявної сукупності ціннісних орієнтацій населення певної території країни є вагомим політичним ресурсом для виборчих технологій (а точніше, виборчих аксіотехнологій – маніпулятивних виборчих практик, які експлуатують ціннісні пріоритети громадян різних регіонів, штучно протиставляючи їх та зіштовхуючи між собою). У зв'язку із цим варто детальніше зупинитися на розумінні поняття «регіон» та спробувати визначити політичні регіони в Україні.

Як справедливо зауважує доктор історичних наук Л. Нагорна, «в наукових дослідженнях принципи виокремлення чи «уявлення» регіону настільки багатоманітні, що меж для застосування цього поняття практично не існує. Здебільшого регіон виступає як суто умовна конструкція, зміст якої визначається тими завданнями, що їх ставить перед собою дослідник» [2, 84].

Додамо, що чітко окреслені регіони в Україні не існують ні у законодавчому полі, ні на картах. Їхня кількість і межі визначаються по-різному. Так, в соціологічній літературі регіон розглядається перш за все як простір певної соціальної структури, організації влади і культурних традицій, що дає підстави соціологам говорити про територіально диференційоване об'єднання людей [3, с. 94].

У політологічній літературі часто трапляється спрощене розуміння поділу України на два «розколоті» регіони. В рамках підходу регіональна схема представництва різноспрямованих політичних орієнтацій українських виборців найчастіше має вигляд вісі «Захід – Схід» [4, с. 51].

Основою такого поділу є твердження, що у двох географічних частинах України утвердилися різні моделі ціннісних орієнтацій: *«компенсаторна»* та *«ностальгічна»*. Географічно ареал домінування *«компенсаторної»* моделі знаходиться у Західній Україні. Її суть зводиться до повного заперечення цінностей Радянського

Союзу та Росії, яка розглядається його спадкоємицею. Переважає негативне ставлення до російської мови, культури, церкви (УПЦ МП), політики історичної пам'яті та геополітичних проєктів (СЄП, Митний Союз тощо). Натомість соціально-культурною цінністю вважається усе, що пов'язане із українським. В геополітичному плані перевага надається інтеграції з ЄС та НАТО.

Представники другої, «ностальгічної» моделі сконцентровані у Східній і Південній частині країни. Характеризується ностальгічними почуттями населення щодо СРСР. Ґрунтується на спорідненості мови, культури, історії, релігії України та Росії, а також прихильному ставленні до політичних союзів із Росією і запереченні подібних союзів із Західними країнами. Цілком зрозуміло, що подібне моделювання є умовним. Однак воно підкріплене емпіричними даними [5, с. 55].

Значимо, що такий підхід хоч і не висвітлює всіх аспектів формування регіонів на основі регіональної ідентичності, все ж має право на існування, оскільки ґрунтується на результатах реальних досліджень. Так, наприклад, результати різноманітних соціоопитувань свідчать, що сприйняття жителями західних і східних областей історичного минулого часто є діаметрально протилежним. По-різному, зокрема, ними оцінюються радянські часи і сучасність. У радянському минулому половина донеччан (50%) бачать більше доброго, ніж поганого, а приблизно така ж кількість львів'ян (51%) вважають, що у той час було і добре, і погане. Період незалежності України неоднозначно оцінюють 58% донеччан і 48% львів'ян. При цьому третина респондентів у Львові (30%) оцінює період незалежності в цілому позитивно, а 35% у Донецьку – негативно. Різновекторними є і зовнішньополітичні орієнтири. На думку донеччан, найнадійнішим союзником України є Російська Федерація (88%), 57 % вважають її братньою країною, а 28% – дружньою державою. На думку жителів Львова, союзниками України є ЄС – 25%, Польща – 17%, Росія – 16% (дані стосуються періоду до початку військової агресії останньої проти України) [6].

Такі розбіжності в ціннісно-політичних орієнтаціях населення різних регіонів України не сприяють їх консолідованій громадянській самоідентифікації. Так, проведене соціологом В. Середою

дослідження показало, що власне із громадянами України себе ідентифікує лише 41% опитаних; натомість з «регіоналістами» (регіональна ідентифікація) – 37,5%, а з «ностальгістами» (ідентифікація з СРСР) – 12,7% населення. При цьому абсолютна більшість «регіоналістів» та «ностальгістів» проживає у східних та південних областях країни [4, с.15].

Такий стан речей руйнує національну ідентичність, дезінтегрує суспільну свідомість, а отже, стоїть на заваді консолідації українського суспільства. Не дивними у зв'язку із цим видають результати інших соціологічних досліджень, проведених Центром Разумкова, згідно з якими відновлення СРСР і соціалістичної системи на Заході країни бажає 6%, в Центрі – 31%, в той час як на Сході – 51,7%, а на Півдні – 73,4%. Прибічників євроінтеграції на Заході – 64,6%, у Центрі – 45,9%, а на Сході й Півдні – лише 29,6% й 23,9%, відповідно [7]. Виходячи із цих даних, нескладно здогадатися, чому саме цей регіон у 2014 р. став епіцентром сепаратизму в країні у 2014–2015 рр.

Отже, ціннісною основою кожного регіону України є власний соціокультурний код, який можна розглядати як концентрацію природно-географічних, геополітичних, гео економічних, історичних, культурних та інших ознак. Його вплив на політичні, зокрема, електоральні симпатії виявляється визначальним. Доктор філософських наук М. Михальченко формування цих ознак відносить до двох основних груп: історичної та соціокультурної [8, с. 230].

Адже територіальний розподіл сучасних українських земель має давню політичну історію й певну специфіку, яка формувала майбутнє протистояння ціннісно-політичних орієнтацій. Західно-українські землі багато століть перебували під владою Речі Посполитої, а потім Австро-Угорської імперії, і населення, природно, засвоювало польсько-литовську та австрійську політичну ментальність. Східні території формувалися в лоні Російської держави, тому населення відчувало потяг до російських політичних цінностей [9, с. 80].

Таким чином, під впливом об'єктивних історичних обставин в Україні сформувався латентний конфлікт ментальностей – про-російської та самостійницької. Вирішити його була здатна лише врівноважена політика формування громадянської ідентичності,

адаптована до потреб різних регіонів. Але оскільки «процес конструювання ідентичностей був відданий на відкуп етноорієнтованим політикам» [2, с. 110], це зіштовхнуло різноспрямовані інтереси місцевих еліт з різних регіонів країни і спровокувало активізацію формування регіональних ідентичностей: з акцентом на традиціях на Заході та апологією індустріалізму на Сході. Центральний регіон перетворився на «з'єднувальний міст» між Заходом і Сходом, який тяжіє до амбівалентності у ціннісних орієнтаціях, а відтак – і електоральних симпатіях.

Окрім означеного біполярного погляду на регіональну специфіку України, існують і інші підходи. Доволі популярним, зокрема, є поділ на чотири основні макрорегіони. Для співробітників Національного інституту стратегічних досліджень Ю. Каплана та С. Янішевського – це Захід, Схід, Центр та Південь [10]. Доктор історичних наук Л. Нагорна виділяє Західний, Центральний, Південно-Східний регіони та Автономну Республіку Крим [2, с. 206]. У вітчизняному медіа-дискурсі останнім часом регіонами називають області [11]. Таке ж розуміння цього поняття значно поширене серед представників «правлячого класу»: депутатів Верховної Ради України, членів уряду тощо [12; 13].

Для абсолютної більшості ж українських громадян поняття «регіон» набуває двох основних значень. Це, по-перше, місцевість, де вони постійно проживають. І, по-друге, та частина території України, яка відрізняється від області своєю історією, культурою, економікою і розмірами [3, с. 95].

Досліджуючи регіональні особливості України, британський політолог з Есекського університету С. Бірч виділяє п'ять регіонів, які відрізняються один від одного певними рисами культурно-цивілізаційної своєрідності, набутими в результаті попереднього еволюційно-історичного розвитку у складі інших держав: «Перший регіон – західноукраїнський у складі п'яти областей, які довгий час належали Габсбурзькій імперії. Другий – це Волинь та Рівненщина, що входили до складу Польщі. Ці регіони остаточно увійшли до СРСР у 1944 р. Третій регіон – шість правобережних областей поблизу Києва, що належали Польщі до 1793 р., а землі були у власності польських панів до 1917 р. Четвертий регіон – це десять областей по лівий берег Дніпра, на території яких був козацький

рух та які увійшли до складу Московської держави ще за Переяславською угодою 1654 р. І останній, п'ятий, регіон – це Південь, який свого часу належав Османській, а згодом – Російській імперії та СРСР» [14, с. 162–163].

Отже, окрім історичних і соціокультурних причин відмінностей у ціннісно-політичних орієнтаціях виборців з різних регіонів, варто також виділити цивілізаційні – питання про євроінтеграцію або союз з Росією, відновлення СРСР, вступ до НАТО тощо.

Чітка сегментація електорального простору України за цивілізаційними, а отже, зовнішньополітичними характеристиками вперше була застосована як мобілізаційна виборча технологія під час президентської кампанії 2004 р. і супроводжувала всі наступні електоральні кампанії: як президентські, так і парламентські [15, с. 291].

Чітко сегментували електоральний простір та, відповідно, відмобілізували виборців за цивілізаційно-зовнішньополітичними вподобаннями й події осені 2013 – зими 2014 рр., відомі як Євромайдан – масові політичні протести українців, однією із рушійних сил яких стало непідписання В. Януковичем (представником ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, основна електоральна база якої регіонально знаходиться на Півдні та Сході країни) «Угоди про асоціацію із ЄС», що сприймалося громадськістю як відмова від євроінтеграційного курсу країни. Прикметно, що учасниками Євромайдану (ми вживаємо це поняття як для означення масових акцій політичного протесту у Києві, так і в областях країни) переважно були жителі Західної та Центральної України. Так, згідно із даними соціологічного дослідження, проведеного у 2014 р. Фондом «Демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва», у подіях Євромайдану по всій Україні взяли участь близько 20 % населення країни: 5% населення України брали участь у подіях безпосередньо в Києві; інших містах і селах – 6 %; ще 9 % населення допомагали мітингувальникам. Найбільше у цих подіях брали участь жителі Центрального та Західного регіонів України: 19 % мешканців Центру та 62,5 % мешканців Заходу. Водночас в інших регіонах участь у Євромайдані була в рази нижчою: лише 2% на Півдні та 3% – на Сході [16].

Акції протесту на Майдані як форму політичної участі підтримувало 57% українців. З них на Заході підтримує 91% опитаних, у

Центрі 80%, на Півдні 33% (63% не підтримує), на Сході – 24% проти 68% тих, хто не підтримує. При цьому 31 % населення, понад 82 % з яких – жителі Сходу та Півдня, висловилися проти таких подій і назвали їх «держпереворотом». [17, с. 69].

Щодо власне регіональних зовнішньополітичних пріоритетів українців як факторів сегментування електорального простору України, то на Заході та в Центрі від 70 до 81% громадян тепло ставляться до ЄС, а до Росії – 12% (проти 68% тих, хто ставиться негативно). На Сході ситуація протилежна: тепло ставляться до Росії 46–59%, проти 18–21%, які висловлюють тепле ставлення до ЄС [17, с. 69].

Таким чином, можна зробити висновок, що регіон є не лише географічним, а й ціннісним простором, що дозволяє політичним гравцям успішно практикувати у його межах різноманітні виборчі аксіотехнології. Крім того, для аналізу виборчих технологій для нас в першу чергу важливо виокремити регіони в межах України саме на основі електорального критерію.

Корисним при цьому може стати досвід доктора соціологічних наук О. Вишняка, який на основі результатів двох турів президентських виборів 1994, 1999, 2004 рр. та парламентських виборів 1998, 2002, 2006 рр. провів кластерний аналіз областей та інших адміністративно-територіальних одиниць у розрізі кандидатів та партій «національно-демократичної», «проросійської» та невизначеної ідентифікації. За результатами цього аналізу виділено п'ять типів політичних регіонів України:

- Донбас та Крим (Донецька та Луганська області, АР Крим, м. Севастополь);
- інші південно-східні області (Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська області);
- перехідний регіон Північного Сходу та Кіровоградська область (Житомирська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська та Чернігівська області);
- Центральна Україна (м. Київ, Вінницька, Київська, Хмельницька, Черкаська області);
- Західна Україна (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області) [18, с. 336].

Грунтуючись на власному науковому аналізі електоральних вподобань виборців за результатами парламентських кампаній 2002–2012 рр., пропонуємо виділити три основні регіони: Західний, Центральний та Південно-Східний. Відмінність нашого підходу від усіх перелічених вище насамперед у тому, що ми допускаємо можливість входження певної адміністративно-територіальної одиниці, яка географічно повинна була б розглядатися складовою одного регіону, до іншого. Так, результати конкретних виборчих кампаній до вітчизняного парламенту засвідчили, що, наприклад, Волинська, Закарпатська, Чернівецька області, які географічно знаходяться на Заході, за ціннісним і електоральним критеріями належать до Центрального регіону. Водночас, столицю України – м. Київ ми вважаємо органічною частиною не Центрального, а Західного регіону.

Отже, на нашу думку, виділені нами регіони у 2002–2012 рр. склалися з таких адміністративно-територіальних одиниць:

1) **Західний**: Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська області та м. Київ;

2) **Центральний**: Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська, Чернівецька області;

3) **Південно-Східний**: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська області, Автономна Республіка Крим та м. Севастополь [15, с. 296].

Окремо варто зупинитись на зміні конфігурації електорального простору України напередодні позачергових виборів до парламенту 2014 р. Їм передувала низка ціннісно-, а відтак – простороформуючих суспільних подій. Серед них, зокрема, події уже згаданого нами Євромайдану, анексія Криму Російською Федерацією, неоголошена війна на Сході України.

Можна виділити декілька факторів, які вплинули на переформування електорального простору України напередодні парламентських виборів 2014 р. По-перше, це політичні цінності. Адже, як слушно зауважує доктор політичних наук Г. Зеленько, предметом акцій політичного протесту в Україні взимку 2013–2014 рр. стали цінності, чільне місце серед яких займає такий зовнішньополітичний пріоритет, як ЄС. Так, за даними соціологів, 47 % громадян вийшли

на Майдан саме через відмову экс-президента України В. Януковича від підписання Угоди про Асоціацію з Євросоюзом [19]. Фактично, відбулась агрегація та артикуляція політичних інтересів частини суспільства у нехарактерний для представницької демократії спосіб: у форматі «майдан – влада», а не «влада – опозиція», що свідчить про глибоку кризу політичної системи країни та створює передумови територіального розмежування.

По-друге, це втрата частини фізичного простору на користь Російської Федерації, чому перед цим сприяла втрата частини простору ціннісного, а відтак – електорального. Мова йде насамперед про те, що як у Криму, так і на Донбасі, які ми небезпідставно віднесли до Південно-Східного регіону, внаслідок слабкості загальнодержавної та української національної ідентичностей домінуючою стала регіональна із яскравим російським забарвленням. Тому місцевим населенням відторгнення частини даного регіону, де вони проживали, не стало чимось неприродним і сприймалося переважно або позитивно, або нейтрально. Як уже було сказано, такий стан речей був зумовлений багаторічним застосуванням виборчих аксіотехнологій, які поглиблювали диференціацію електорального простору і, зрештою, призвели до його розколу.

Однак варто зазначити, що під впливом означених суспільних потрясінь спостерігається консолідація електоральних регіонів України та їх ціннісне єднання перед новими зовнішніми військово-політичними загрозами. Так, зокрема, результати дострокових парламентських виборів ознаменували перехід до Західного електорального регіону низки областей Центрального (Київська, Полтавська, Сумська, Чернівецька, Чернігівська) і навіть Південно-Східного регіонів (Херсонська, Дніпропетровська, Кіровоградська, Миколаївська області). Внаслідок парламентських виборів 2014 р. електоральний простір структурувався таким чином:

1) Західний електоральний регіон: Івано-Франківська, Київська, Львівська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька, Чернігівська області та м. Київ.

2) Центральний електоральний регіон: Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Миколаївська, Хмельницька, Черкаська області.

3) *Південно-Східний електоральний регіон:* Донецька, Одеська та Харківська області.

У цілому, на нашу думку, можна виділити чотири умовні етапи територіальної диференціації країни, що безпосередньо пов'язані із електоральним процесом та виборчими технологіями.

Перший етап (1991–1998 рр.) був актуалізований президентськими виборами 1991 та 1994 рр. та простежувався під час парламентських виборів 1994 р. Вказані електоральні цикли виявили диференціацію електоральних переваг українців за регіональною ознакою. Як вважають автори монографії «Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття», в даний період поступово окреслилися контури ключової вісі протистояння між «прозахідниками» (прихильниками повноцінної незалежності та західної зовнішньополітичної орієнтації і «євразійцями» (апологетами поглиблення зв'язків у межах колишнього СРСР) [20, с. 134]. Структурування електорального простору відбувалося переважно на ідеологічній основі: «правий» Захід та «ліві» Схід, Південь і Центр країни.

Другий етап (1998–2002 рр.) охоплює парламентські виборчі кампанії 1998 та 2002 рр. й президентські перегони 1999 р. Його особливістю було: *по-перше*, те, що роль ідеологій у структуруванні електорального простору все ще була потужною, хоч парламентська кампанія 2002 р. і стала останньою ідеологічною боротьбою політичних сил за свого виборця. *По-друге*, під час цього періоду з'являються нові агенти структурування електорального простору України – регіональні еліти як носії регіональних ідентичностей, що дає підстави дослідникам стверджувати про зародки нової осі териристоріальної диференціації електоральних переваг – геополітичної («прозахідна – проросійська» вісь) [21, с. 53]. *По-третє*, саме в цей час проходять перше опробування та набувають популярності різноманітні виборчі технології.

Початком *третього етапу* (2004 – 2013 рр.) стали некласичні «тритурові» президентські вибори 2004 р., під час яких було остаточно відкинута на маргінес історії значення ідеології в регіональній диференціації електорального простору України. На практиці це не означало відмову політичних акторів від позиціонування носіями тих чи інших ідеологічних ідеалів (як-от

«загальне соціальне благо» чи «повна свобода підприємству»). Натомість політичні програми і гасла абсолютної більшості кандидатів на виборні посади виглядали як мікс взаємовиключних, ідеологічно протилежних ідеалів. Це свідчило про їх другорядну, допоміжну роль у завоюванні прихильності виборців. У той же час, вперше в основу регіональної диференціації електорального простору були покладені виборчі технології, а точніше, аксіотехнології – цілеспрямовані маніпуляції цінностями та ціннісними пріоритетами населення України з метою мобілізації виборців та їх стимулювання віддати голос за певну політичну силу чи політика. Релігійні, мовні, історичні та геополітичні ціннісні політичні розбіжності українців, які водночас виступають маркерами регіональної політичної ідентичності, були штучно протиставлені до конфліктогенного взаємонесприйняття.

Виборчі аксіотехнології більшою чи меншою мірою активно застосувалися різними політичними силами під час усіх наступних виборчих кампаній: як парламентських 2006, 2007, 2012 рр., так і президентської 2010 р. Це сприяло подальшому територіальному розмежуванню електорального простору України та небезпечному для цілісності держави розхитуванню національної ідентичності.

Четвертий етап розпочався 2013 р. ціннісними політичними протестами, відомими під узагальнюючою назвою «Євромайдан», які за повного несприйняття регіональними елітами Південно-Східного електорального регіону стали поштовхом до остаточного розколу електорального простору України.

Таким чином, електоральний простір України не є однорідним. Це гетерогенне утворення, яке складається із декількох електоральних регіонів, кожний із яких характеризується своєю специфікою. Електоральні регіони можуть не збігатися із географічними та адміністративно-територіальним поділом країни. В цілому серед причин виникнення електоральних регіонів України можна назвати історичні (розвиток українського суспільства в межах різних держав); етнолінгвістичні (етнокультурна, мовна гетерогенність українського суспільства); ідеологічні (ідеологічне розмежування населення України – було фактором диференціації електорального простору до 2002 р.); релігійні (конфесійна гетерогенність); економічні (суттєві соціально-економічні розбіжності

між регіонами України); зовнішньополітичні (різні геополітичні орієнтації регіонів); розбіжності у ставленні до політичного режиму (орієнтація на правлячі політичні сили та опозицію); політична активність (зокрема, ідентичнісноформуюча) регіональних політичних кланів (фінансово-промислових груп). В електоральному просторі України яскраво виділяються три електоральні регіони: Західний, Центральний та Південно-Східний. Під впливом виборчих технологій межі цих регіонів можуть змінюватися.

Електоральний простір детермінує виборчі технології. Водночас, виборчі технології здійснюють вирішальний вплив на територіальну диференціацію електорального простору, можуть нівелювати чи, навпаки, посилювати розколи у ньому. У зв'язку із цим, виборчі технології можна визначити як сукупність прийомів опанування електорального простору.

Особливістю електорального простору України є те, що до 2004 р. його структурували в основному ідеологічні чинники (по вісі «ліво-правого» політичного протистояння). Починаючи з 2004 р. головним фактором поділу вітчизняного електорального простору стали виборчі аксіотехнології – прийоми та методи мобілізації електоральної підтримки виборців шляхом протиставлення політичних цінностей і ціннісних пріоритетів населення різних регіонів. Систематичне і неконтрольоване зловживання подібними технологіями поступово руйнувало основи національної ідентичності і у 2014 р. призвело до політичного розколу електорального простору України, наслідком чого стала втрата частини території держави. Іншим боком таких наслідків була політична консолідація решти регіонів, що ставить перед владою завдання скористатися слушною нагодою і розпочати процес будівництва єдиної національної ідентичності як фундаменту сильної і неподільної держави.

1. Угрин Л. Вплив регіональних ідентичностей на політичний процес в Україні / Леся Угрин // Регіональний вимір політичного процесу в Україні: Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції. – Львів: ЦПД, 2007. – С. 4–16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://westukr.itgo.com/ugryn_cpd_conf_0701.html.

2. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст / Л. П. Нагорна. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.
3. Стегний А. Региональный фактор развития политической культуры населения Украины / А. Стегний // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – №.3. – С. 94–122.
4. Серета В. Регіональні особливості історичних ідентичностей та їх вплив на формування сучасних політичних орієнтацій в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук / В. Серета. – К., 2006. – 20 с.
5. Кривицька О. Міжрегіональний «розкол» України: чинники поглиблення / О. Кривицька // Політичний менеджмент. – 2008. – №2. – С. 51–65.
6. Результати дослідження «Україна: Захід. Центр. Схід: єдність в різноманітті» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rb.com.ua/ukr/projects/omnibus/6392/>.
7. Дані соціологічних досліджень Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.razumkov.org.ua>.
8. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / авт. колектив: М. І. Михальченко (керівник) та ін. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – 336 с.
9. Політичні проблеми сучасної України: аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 600 с.
10. Каплан Ю. Чинники міжелекторального стирання граней (на матеріалах соціологічних досліджень): Аналітична записка відділу стратегій розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень / Ю.Каплан, С.Янішевський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May2009/9.htm>.
11. Сыченко Е. Какие регионы правительство поддержит деньгами // Forbes-Україна: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.ua/nation/1352701-kakie-regiony-pravitelstvo-podderzhit-dengami>.
12. Регіони України та їх склад. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/z7502/a002>.
13. Регіони України. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України «Урядовий портал» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/officialcategory?cat_id=244829301.
14. Ханстантинов В. Соціально-політичні розмежування – виклик толерантності в Україні / В. Ханстантинов // Сучасна українська політика. – 2011. – Вип. 22. – С. 159–170.
15. Куценко Є. В. Феномен виборчих аксіотехнологій: сутність і практики застосування в електоральних кампаніях в Україні / Є. В. Куценко // Наукові записки ІПіЕНД. – 2013. – Вип. 2 (70). – С. 287–305.
16. На Євромайданах стояли 20% громадян України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/11/19/7044747/>.

17. Mood of Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iri.org/sites/default/files/2014%20April%205%20IRI%20Public%20Opinion%20Survey%20of%20Ukraine%2C%20March%2014-26%2C%202014.pdf>.

18. Вишняк О. Політична типологія регіонів України: динаміка та фактори змін / О. Вишняк // Українське суспільство 1992–2008. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Ін-т соціол. НАН України, 2008. – С. 331–342.

19. Кириченко І. Портрет українського суспільства пензля соціолога (Інтерв'ю з А. Горбачиком) / І. Кириченко // Дзеркало тижня. – 2014. – 24 січня.

20. Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття: монографія / за ред. А. Круглашова і М. Токаря; [ред. колег.: М. Зан, М. Гуйтор, Ю. Остапець, Н. Ротар; Відп. за вип. М. Токар]; НДІ політичної регіоналістики (Ужгород), НДІ європейської інтеграції та регіональних досліджень (Чернівці). – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. – 552 с.

21. Ключкович А. Електоральне структурування території України : основні регіони, фактори та етапи / А. Ключкович // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Політологія. Соціологія. Філософія / Варзар І., Вегеш М., Денисенко В. та ін. – Ужгород : Говерла, 2014. – Вип. 17. – С. 50–59.